

УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

За загальною редакцією
доктора економічних наук, професора Т. С. Смовженко,
доктора економічних наук, професора Р. А. Слав'юка

монографія

УДК 336.71(477)
ББК 65.9(4УКР)262.10
Р64

Рецензенти:

І. В. Алексеев, доктор економічних наук, професор
О. Д. Вовчак, доктор економічних наук, професор
М. А. Казоріс, доктор економічних наук, професор

Колектив авторів

У. Я. Грудзевич, Я. В. Грудзевич, О. Б. Денис, Н. П. Дребот, О. О. Другов,
В. Г. Костоурич, Р. Р. Коцовська, М. Л. Лапішко, М. Е. Люзняк, В. С. Марцин,
М. І. Павлишин, О. П. Павлишин, Б. І. Пшик, В. В. Рисін, М. В. Рисін,
О. І. Руда, О. М. Сарахман, Р. А. Слав'юк, Л. Я. Слобода,
Г. П. Табачук, О. В. Філіповський, М. І. Хмелярчук, Л. М. Хміль,
В. Б. Шатковська-Шморгай, Л. О. Шкварчук, І. П. Юковська,

*Затверджено до друку вченою радою
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ),
протокол № 4 від 19 березня 2010 року.*

Р64 Розвиток банківської системи України : монографія / кол. авторів ;
за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра екон. наук, проф.
Р. А. Слав'юка. – К. : УБС НБУ, 2010. – 462 с.
ISBN 978-966-484-076-4

У монографії розглянуто особливості розвитку банківської системи України в умовах фінансової нестабільності. Автори зосередили свою увагу на сучасному становищі банків та показали перспективи стабілізації банківської системи в умовах формування сучасної парадигми банківництва та активізації регуляторної ролі Національного банку України. Запропоновано авторське бачення перспектив розв'язання ключових проблем розвитку банківської системи в умовах посилення інтеграційних процесів на світових фінансових ринках.

Дослідження адресоване фахівцям, які займаються теоретичними і прикладними проблемами функціонування банківської системи, викладачам, аспірантам, студентам.

УДК 336.71(477)
ББК 65.9(4УКР)262.10

© Університет банківської справи
Національного банку України, 2010

ISBN 978-966-484-076-4

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. ГРОШОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	7
1.1. Розвиток теорії кредиту.....	8
1.2. Етапи розвитку банківської системи України.....	25
1.3. Грошово-кредитна система України в умовах фінансової нестабільності.....	38
1.4. Ощадно-кредитна система в умовах фінансової нестабільності.....	55
1.5. Формування стратегії банківської установи на ринку депозитних послуг.....	69
1.6. Організаційно-економічний механізм управління кредитною діяльністю в регіоні.....	85
1.7. Особливості зовнішньоекономічної діяльності в умовах виходу з кризи.....	104
Розділ 2. СУТЬ БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ОСОБЛИВОСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВ В УКРАЇНІ	125
2.1. Соціально-економічна сутність та особливості функціонування банківського капіталу.....	126
2.2. Капіталізація комерційних банків України.....	145
Розділ 3. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	163
3.1. Особливості сучасного етапу розвитку конкурентних відносин у банківському секторі.....	164
3.2. Особливості стратегії розвитку малих і середніх банків України.....	183
3.3. Вплив депозитної політики на формування ресурсів банків в умовах фінансової кризи.....	217
3.4. Банківське кредитування сільського господарства в Україні.....	227
3.5. Проблеми і перспективи розвитку кредитних спілок України в умовах нестабільної економіки.....	245

прорив у науково-технічній та інноваційній сфері США, Японії й іншим державам. Однак закордонний досвід може бути використаний в Україні з певним ступенем умовності, оскільки він орієнтований на досить розвинені й відносно стабільні економічні умови, для яких характерні закони саморегуляції відносин учасників ринку. Тому, на наш погляд, західні механізми й моделі мають обмежену застосовність у вітчизняному бізнесі, а також бізнесі держав зі схожими умовами, що формують і розвивають свої ринки.

Важливим елементом такої підтримки є формування системи державних і регіональних замовлень на науково-технічну й інноваційну продукцію за активного фінансування цієї діяльності. Поряд із бюджетним фінансуванням особливу роль відводиться венчурному інвестуванню. Відомо, що при фінансуванні десяти малих інноваційних фірм допомагається успіхів, як правило, одна, але надприбуток останньої покриває всі видатки, у тому числі й на невдалі проекти. Вагомим фактором у досягненні успіхів є підвищення престижу підприємців, тобто цієї частини ініціативних людей, які знаходять і розвивають нову справу на базі інноваційних ідей, перетворюючи ідею в прибутковий товар і знаходячи йому відповідну нішу на ринку.

Порівняння світової (й особливо європейської) практики з вітчизняною системою фінансування (й окремо банківського кредитування) інноваційних проектів дає можливість зробити такі висновки.

1. Інноваційні проекти є високоризиковими, а тому їх фінансують спеціальні суб'єкти інвестиційного ринку. Банки ж фінансують найменш ризикові проекти та в основному на останніх стадіях інноваційного процесу (наприклад, упровадження у виробництво розробленого продукту).
2. У зв'язку з незалеречною важливістю інноваційних проектів для економічного розвитку окремих держав на національному рівні зазвичай створюють спеціальні інституції (більшою мірою банки розвитку), які покликані фінансувати інноваційні проекти (особливо на рівні НДДКР) та надавати всебічну консультативну підтримку.
3. Для стимулювання інвесторів інноваційного бізнесу в розвинутих країнах напрацьовано потужний інструментарій: від податкових пільг до страхування та гарантування кредитів на

інноваційні проекти. Практика не виявила значних переваг тих або інших інструментів, оскільки основними параметрами ефективності їх функціонування є рівень організації та прозорості відповідних механізмів.

1.4. ОЩАДНО-КРЕДИТНА СИСТЕМА В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Нестабільність в основних сферах глобальної економіки відображають структурні суперечності сучасного економічного розвитку і кризу теоретичних парадигм та відповідних моделей регулювання національних і міжнародних фінансових процесів. Нестабільність країни пов'язана зі спорідненими національними й міжнародними явищами – економічними, циклічними, валютними, фінансовими кризами, а також із ринковими коливаннями⁵⁸. Усі вони мають певні фактори, визначену динаміку та значний вплив на діяльність банківських і небанківських фінансових установ, що потребує дослідження та визначення шляхів стабілізації.

Критичний аналіз багатьох наукових публікацій учених-економістів⁵⁹ про суть фінансової нестабільності дає підстави припустити, що в сучасному науково-термінологічному обігу її розуміють як порушення рівноваги у функціонуванні системи фінансових відносин, яке проявляється в нестабільності фінансів інститутів та кредитно-фінансових установ і виражається в різкому падінні ВВП, що дестабілізує процес формування та розподілу централізованих фондів держави.

⁵⁸ Рісін В. В. Причини світової фінансової нестабільності та її наслідки для банківської системи України / В. В. Рісін // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 15–18.

⁵⁹ Там само ; Пономарьова О. В. Глобальна фінансова нестабільність [Електронний ресурс] / О. В. Пономарьова. – Режим доступу : www.tusnauka.com/4_APSN_2008/Economics/31821.doc.htm ; Резнікова Н. Про специфіку фінансової кризи в Україні [Електронний ресурс] / Н. Резнікова // Персонал – журнал інтелектуальної еліти. – 2006. – № 3. – Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?id=260>

У той самий час в Україні фінансова нестабільність характеризується проблемами внутрішньої і зовнішньої боргової залежності країни, економічно необґрунтованим знеціненням або подорожчанням національної валюти, розбалансованістю в банківській сфері, що швидше характеризується проблемами психологічного характеру, зокрема недовірою до банківських установ у період низької прогнозованості економічного розвитку країни, що призводить до масового вилучення коштів навіть попри економічну недоцільність для клієнта банку, та втрату відсотків при достроковому вилученні внесків⁶⁰.

Сповільнення позитивної динаміки приросту обсягів кредитів із жовтня 2008 року збігається зі значною панікою населення, впливом фінансових ресурсів із банківської системи, що якоюсь мірою було зупинено постановою № 413 НБУ від 4 грудня 2008 року⁶¹, відповідно до якої банкам пропонувалося «вжити всі необхідні заходи щодо забезпечення позитивної динаміки зростання обсягів депозитів з метою недопущення дострокового повернення коштів, розміщених вкладниками».

Загальний обсяг депозитів у банках України вперше з початку 2009 року збільшився у травні на 0,3% – до 313,1 млрд грн. Зокрема, у національній валюті на 0,1% та в іноземній – на 0,7%⁶². Також у травні 2009 року на 1,5% зріс обсяг готівки поза банками, до 153,0 млрд грн, хоча з початку року цей показник зменшився на 1,1%⁶³. Загалом за період із жовтня 2008 року до жовтня 2009-го приріст депозитів становив мінус 830,655 млн грн.

Водночас спостерігається незбалансованість співвідношення залучених депозитів і наданих кредитів. Автором проведено аналіз використання депозитів як основних ресурсів для кредитування еконо-

⁶⁰ Резнікова Н. Про специфіку фінансової кризи в Україні [Електрон. ресурс] / Н. Резнікова // Персонал – журнал інтелектуальної еліти. – 2006. – № 3. – Режим доступу: <http://www.personal.in.ua/article.php?id=260>.

⁶¹ Про окремі питання діяльності банків [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 4 грудня 2008 року № 413. – Режим доступу: <http://www.newlegal.ua/ShowQuestion.aspx?id=118210>.

⁶² Писарев О. Фінансова довіра. Обсяги депозитів фізичних осіб зростали два місяці поспіль [Електронний ресурс] / О. Писарев // Закон і бізнес. – 2009. – № 24 (908). – Режим доступу: <http://www.zib.com.ua/article/1245198280500/>.

⁶³ Пасюта С. Чи можна забрати депозит? [Електронний ресурс] / С. Пасюта. – Режим доступу:

<http://www.diloverivne.com/news/1009/>.

міки держави за допомогою коефіцієнта використання депозитів, що визначається як відношення величини кредитів на кінець періоду до величини депозитів на кінець періоду. За умов збалансованої кредитної і депозитної політики, значення цього коефіцієнта становить 75%⁶⁴. Проте відповідне значення з 2002 року до 2008-го не тільки не прямує до балансового значення, а й постійно збільшується. Так, станом на кінець 2002 року коефіцієнт використання депозитів становив 111,45%, а вже на кінець 2008-го – 204,04%. Таку тактику в діяльності переважної кількості комерційних банків можна назвати агресивною. Це свідчить про те, що банки кредитували не в межах депозитів, залучених у фізичних та юридичних осіб, а використовували зовнішні запозичені ресурси, причому в дуже великих обсягах.

Окрім того, проведений автором аналіз показав, що економічна діяльність банківських установ в умовах фінансової нестабільності в Україні визначається такими характеристиками:

- 1) значним впливом грошей, великою кількістю грошей поза банками, низьким рівнем довіри населення до фінансових установ, наявністю значного тіньового сектору економіки, недостатністю коштів довгострокового характеру;
- 2) низьким рівнем інвестиційного кредитування, попереднім випередженням темпів збільшення обсягів кредитування над темпами зростання ВВП, зменшенням питомої ваги кредитів, попереднім зростанням обсягів кредитів, наданих в іноземній валюті, дисбалансом кредитування різних секторів господарювання;
- 3) проблемністю довгострокового кредитування, що проявляється у відсутності пасивів відповідної строковості, значному розриві між ціною кредитів і депозитів, незбалансованістю співвідношення залучених депозитів і наданих кредитів;
- 4) недосконалістю законодавчої бази,
- 5) недостатньою прозорістю банківської діяльності;
- 6) недосконалістю системи гарантування вкладів фізичних осіб;
- 7) відсутністю урядової політики щодо стимулювання довгострокового кредитування пріоритетних галузей, новостворених підприємств;

⁶⁴ Аналіз банківської діяльності: підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І. М. Парасій-Вергуненко та ін.; під заг. ред. А. М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2003. – 599 с.

8) високою чутливістю банківської системи до зовнішніх, зокрема політичних потрясінь.

Особливим чинником сучасної фінансової нестабільності є суперечливість курсоутворення й непередбачуваність курсу американського долара, який є основною валютою міжнародної торгівлі, міжнародної ліквідності, іноземних інвестицій. Зокрема, валютна криза як складова кризи економічної на українському ґрунті характеризується: економічно необґрунтованим знеціненням або подорожчанням національної валюти; різким коливанням валютних курсів; заміною грошової одиниці або її вартісної основи; значним обсягом спекулятивних операцій валютою; швидких і значних за масштабами припливів і відпливів валютних резервів⁶⁵.

Сучасний стан розвитку небанківських фінансових установ в Україні є також незадовільним, що загострилось в умовах фінансової нестабільності країни. Така ситуація зумовлена низкою загальних чинників, що стримують активність усіх категорій небанківських фінансових установ, зокрема відсутність: 1) сприятливого макроекономічного клімату; 2) цілеспрямованої довгострокової урядової політики щодо створення ефективного фінансового сектору, до якого входили б також ефективні та надійні небанківські фінансові установи; 3) досконалого захисту учасників основних ринків, що пов'язано як із браком належної законодавчої системи з регулювання фінансових операцій небанківських установ, так і з браком належного нагляду; 4) довіри населення до будь-яких фінансових установ узагалі; 5) якісного рівня професійного середовища, що пов'язано з незадовільною кваліфікацією багатьох спеціалізованих установ, браком належних навчальних закладів і програм для розв'язання цієї проблеми та кваліфікованих вимог до таких фахівців.

Таким чином, на економічну діяльність банківських і небанківських установ впливає безліч факторів. Фактор довіри до фінансових установ є одним з основних. Без довіри важко рухатися вперед. Закономірність чітка: немає довіри – немає клієнта – немає економічного зростання – немає достойного життя⁶⁶. За відсутності довіри відбу-

⁶⁵ Резнікова Н. Про специфіку фінансової кризи в Україні [Електрон. ресурс] / Н. Резнікова // Персонал – журнал інтелектуальної еліти. – 2006. – № 3. – Режим доступу: <http://www.regional.in.ua/article.php?id=260>.

⁶⁶ Тігілко С. Л. Сучасна Україна: шляхи, форми, проблеми реформування банківської системи / С. Л. Тігілко // Вісник НБУ. – 2003. – № 4. – С. 2–6.

вається постійний відплив коштів із фінансових установ, вони зберігаються в готівковій формі або спрямовуються в тіньову сферу, що зменшує можливості формування внутрішніх інвестиційних ресурсів і стримує економічне зростання держави⁶⁷. У зв'язку з цим державна політика має бути спрямована на відновлення довіри населення до банківської системи та створення максимально сприятливих умов для залучення коштів населення в банки.

Для України в умовах світової фінансової нестабільності основним завданням має стати зміцнення основ фінансового розвитку держави шляхом забезпечення належної якості діяльності фінансових посередників і верховенства закону. Регулювати наслідки глобальної фінансової нестабільності в Україні можна шляхом структурних змін та динамічного розвитку фінансового ринку України⁶⁸. У зв'язку з цим основними орієнтирами державної політики мають стати перехід до довгострокового прогнозування економіки держави, максимальне використання національних фінансових ресурсів, переорієнтація на передові, переважно інноваційні галузі виробництва, досягнення ресурсного збалансування в депозитній і кредитній діяльності як банківських, так і небанківських установ. Існує потреба комплексних підходів антикризової політики, які мають не лише протидіяти поточним ознакам нестабільності, а й забезпечувати відповідні структурні зрушення в усіх сферах економіки.

Для налагодження економічної діяльності як банківських, так і небанківських установ необхідне активне використання економічних та адміністративно-законодавчих важелів, системний, збалансований підхід до кредитної і депозитної політики фінансових установ. Треба виробити чіткі напрями залучення заощаджень населення до інвестиційної та іншої діяльності. Їх реалізація має сприяти посиленню довіри населення до фінансових установ, гарантуванню збереження заощаджень та отримання сталого доходу за залученими коштами.

Досягти визначених цілей можливо шляхом удосконалення ощадної і кредитної систем у межах становлення ощадно-кредитної

⁶⁷ Кравченко О. М. Мотивація вкладників комерційних банків [Електронний ресурс] / О. М. Кравченко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_EISSN_2008/Gospravlenie/30850.doc.htm.

⁶⁸ Рісін В. В. Причини світової фінансової нестабільності та її наслідки для банківської системи України / В. В. Рісін // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2008. – № 3. – С. 15–18.

системи, що зосереджуються на залученні й розміщенні середньо- і довгострокових ресурсів та здатна забезпечити економіку держави національними інвестиційними ресурсами.

У роботах учених М. М. Паламарчука⁶⁹, Н. М. Внукової, П. М. Кулікова, В. А. Череватенка⁷⁰, М. Г. Дмитренка⁷¹ обґрунтовано необхідність створення на базі кредитної та ощадної систем цілісної ощадно-кредитної системи. Проте науково не визначено поняття «ощадно-кредитна система», не сформульовано основних принципів, цілей, інституційної структури, соціально-політичних напрямів розвитку ощадно-кредитної системи в Україні.

Розуміння суті ощадно-кредитної системи слід починати з розкриття поняття «система». Відповідно до монографії «Трактат про системи» відомого вченого Е. Б. Кондильяк, «будь-яка система – це ніщо інше як розміщення різних частин якої-небудь науки чи мистецтва у певному порядку, в якому вони всі взаємопідтримують одна одну»⁷². Економічний словник визначає «систему» як «сукупність взаємопов'язаних між собою частин, елементів, які утворюють єдине ціле»⁷³. Тому, коли ми говоримо про ощадно-кредитну систему, ми хочемо підкреслити взаємозалежність її складових, спорідненість їх основних завдань та можливість якісного розвитку тільки в разі органічного об'єднання в єдине ціле.

Під поняттям «ощадно-кредитна система» ми пропонуємо розуміти сукупність організаційно-економічних та перерозподільчих відносин між суб'єктами економіки з приводу акумулювання і використання середньо- та довгострокових фінансових ресурсів, що використовуються банками і небанківськими фінансовими установами як джерела фінансового забезпечення інвестиційних процесів. Такий

⁶⁹ Паламарчук М. М. Ощадній справі – масштабність і ефективне функціонування // М. М. Паламарчук // Банківська справа. – 1998. – № 2. – С. 3.

⁷⁰ Внукова Н. М. Ощадна справа: навч. посібник / Н. М. Внукова, П. М. Куліков, В. А. Череватенко. – Х.: ТОВ «Компанія СМТ», 2005. – 480 с. – С. 10.

⁷¹ Дмитренко М. Г. Ощадно-кредитна система в контексті формування в Україні власної інвестиційно-інноваційної політики / М. Г. Дмитренко, В. Г. Костогриз // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць – Суми: УАБС НБУ, 2006. – Т. 16. – С. 143-151.

⁷² Кондильяк Э. Б. Трактат о системах: в 3 т. / Э. Б. Кондильяк. – М.: МНК, 1982. – 143 с.

⁷³ Отсовська Г. В. Економічний словник / Г. В. Отсовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завальський. – К.: Кондор, 2007. – С. 358, 281.

підхід надає категоріальній визначеності ощадно-кредитній системі як цілісному утворенню в складі фінансово-кредитної системи.

Необхідно чітко розмежовувати поняття «фінансово-кредитна система» та «ощадно-кредитна система». Функція перерозподілу вільних фінансових ресурсів від фізичних та юридичних осіб, котрі їх нагромаджують (вкладники, інвестори тощо), до осіб (переважно юридичних), яким ці ресурси потрібні для економічного та соціального розвитку, в економіці виконує фінансово-кредитна система⁷⁴. Основними функціями інституцій ощадно-кредитної системи є залучення середньо- та довгострокових фінансових ресурсів і раціональне їх використання через інструменти довгострокового кредитування. У процесі розвитку інституцій їхні функції розширюються і вони стають більш або менш універсальними установами, але основна функція має зберігатися. Таким чином, коли мова про ощадно-кредитну систему, то маємо на увазі сферу залучення і розміщення коштів довгострокового характеру.

Оскільки ощадно-кредитна система є складовою фінансово-кредитної системи, то ми вважаємо, що методи, форми, важелі та інструменти цих систем є подібними. Їхня специфіка для ощадно-кредитної системи полягає в зорієнтованості основних цілей останньої на акумулювання і розподіл середньо- та довгострокових фінансових ресурсів.

Практичною формою діяльності ощадної системи є ощадна справа. Неможливо не погодитися з думкою академіка НАН України, доктора економічних наук М. М. Паламарчука, що «ощадна справа наукою по-справжньому не досліджується. Численні підрозділи економічної науки явно применшують її важливість»⁷⁵. Також вважаємо хибним, що при вивченні ощадної справи більшість науковців базуються на особливостях діяльності Ощадного банку, який сьогодні є універсальним банком, і применшують значення інших комерційних банків та небанківських установ у виконанні ощадних функцій.

⁷⁴ Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Г. С. Скопченко. – К.: Т-во «Знання», КОО; Львів: Вид-во Львів. банк. ін-ту НБУ, 2002. – 566 с. – С. 197.

⁷⁵ Паламарчук М. М. Ощадній справі – масштабність і ефективне функціонування // М. М. Паламарчук // Банківська справа. – 1998. – № 2. – С. 3; Внукова Н. М. Ощадна справа: навч. посібник / Н. М. Внукова, П. М. Куліков, В. А. Череватенко. – Х.: ТОВ «Компанія СМТ», 2005. – 480 с. – С. 10.

Оскільки будь-яка організація передбачає структурування процесів і визначення зв'язку між ними, то, відповідно, організація ощадної справи – це структурування процесів, що пов'язані з веденням ощадного бізнесу. Така організація, крім мобілізації заощаджень, передбачає процеси розміщення і використання фонду заощаджень, управління активно-пасивними операціями і захист заощаджень, проведення тактичної і стратегічної політики і т. ін.⁷⁶

За умов хронічного дефіциту Державного бюджету, незначних розмірів власних коштів більшості вітчизняних підприємств, нестачі іноземних інвестицій виникає потреба пошуку нових джерел, що мають наситити економіку країни довгостроковими фінансовими ресурсами. Такими фінансовими джерелами для національної економіки можуть стати кошти, залучені у формі середньо- та довгострокових депозитів і внесків, які будуть розподілені між пріоритетними, переважно інноваційними галузями економіки, на умовах збалансованої, системної депозитної і кредитної діяльності.

Україна має значний невикористаний національний фінансовий потенціал, що зосереджений поза фінансовими інститутами системи. Невикористані фінансові кошти, що фактично перебувають поза ощадно-інвестиційним процесом, на початок 2009 року становили частково гроші поза банками – 150 млрд грн, тіньові заощадження (необліковані доходи) – 35 млрд дол. США.

Головними цілями ощадно-кредитної системи, як складової фінансово-кредитної системи, в умовах фінансової нестабільності, на нашу думку, мають бути:

- 1) підвищення довіри населення до інститутів системи;
- 2) максимальне використання національних фінансових ресурсів;
- 3) зменшення кількості вільних грошей шляхом залучення депозитів та внесків інститутами системи;
- 4) раціональне розміщення залучених ресурсів до пріоритетних, переважно інноваційних, галузей економіки;
- 5) збалансування середньо-, довгострокової кредитної і депозитної діяльності інститутів системи;

⁷⁶ Щибиволок З. І. Організація ощадного бізнесу в Україні / З. І. Щибиволок, Р. Б. Кульчицька // Фінанси України. – 1996. – № 9. – С. 71.

- 6) перехід до довгострокової політики щодо прогнозування економіки країни з метою визначення обсягів національних довгострокових ресурсів.

На думку автора, ощадно-кредитна система України ґрунтується на загальних та специфічних принципах функціонування. Загальними принципами, які можна віднести й до ощадно-кредитної системи, є принципи науковості, системності, стимулювання, реалістичності.

Специфічними принципами системи є:

- 1) принцип єдності ощадної і кредитної підсистем – єдність ощадно-кредитної системи України забезпечується системним підходом до ощадної і кредитної систем як підсистем у структурі цілісного утворення, єдиною грошовою системою та грошовою одиницею;
- 2) принцип збалансованості ресурсів – розміщення фінансових ресурсів через середньострокове та довгострокове кредитування має відбуватися в межах залучених коштів;
- 3) принцип збалансованості відсоткових ставок – відсоткові ставки за кредитами мають бути збалансовані з відсотковими ставками за депозитами;
- 4) принцип національної ефективності – при виконанні операцій із залучення і використання коштів треба прагнути до досягнення максимального ефекту забезпечення економіки держави кредитними ресурсами, залученими з національної економіки через депозити;
- 5) принцип повноти перерозподілу коштів – до складу ощадно-кредитної системи належать кошти всіх фінансових інститутів, що займаються залученням та використанням довгострокових фінансових ресурсів (інститути банківської і небанківської систем);
- 6) принцип наукової обґрунтованості методів управління – основні методи управління ощадно-кредитною системою формуються на реалістичних макропоказниках економічного та соціального розвитку держави;
- 7) принцип цільового використання ресурсів – ощадно-кредитна система базується на засадах цільового довгострокового використання залучених довгострокових ресурсів на інвестування пріоритетних інноваційних галузей економіки.

З погляду інституційної структури ощадно-кредитної системи та її місця у фінансовій системі держави, під ощадно-кредитною системою пропонуємо розуміти сукупність взаємно пов'язаних інститутів із залучення середньо- та довгострокових коштів (заощаджень) з метою їх подальшого інвестування. Мобілізуючи розрізнені доходи та заощадження, що не використовуються на поточне споживання, але об'єктивно потрібні товаровиробникам і населенню для задоволення безперервності процесу споживання, ощадно-кредитні установи перетворюють ці кошти на додаткове джерело інвестицій.

Науковці М. М. Паламарчук, Н. М. Внукова, П. М. Куліков, В. А. Череватенко інститутами ощадно-кредитної системи визначають каси, банки, фінансові установи, що можуть мати різні форми:

- за рівнем спеціалізації – ощадні, поштово-ощадні тобто спеціалізовані на ощадній справі;
- за формами власності – приватні, акціонерні, громадські;
- за територіальним принципом – міжнародні, регіональні, загальнодержавні;
- за рівнем централізації – централізовані і децентралізовані⁷⁷.

Ми вважаємо такий поділ дещо обмеженим, оскільки він орієнтований переважно на спеціалізовані ощадні установи без урахування інститутів довгострокового кредитування і не дає чіткого поділу видів небанківських установ, що беруть участь в ощадно-кредитній системі.

Основними інститутами ощадно-кредитної системи є установи банківської і небанківської систем залежно від наявності та пріоритетності операцій, що спрямовані на залучення і розміщення середньо- та довгострокових фінансових ресурсів (рис. 1.3).

Універсальні банки можна вважати основними інститутами ощадно-кредитної системи, оскільки основними операціями банків є залучення і перерозподіл фінансових ресурсів.

Спеціалізовані банківські установи доцільно розглядати за їхньою спеціалізацією на виконанні банківських операцій, які спрямовані на залучення довгострокових ресурсів фізичних осіб і розміщення їх у довгострокові кредитні проекти. Види спеціалізованих банків

⁷⁷ Паламарчук М. М. Ощадній справі – масштаби і ефективне функціонування / М. М. Паламарчук // Банківська справа. – 1998. – № 2. – С. 3; Внукова Н. М. Ощадна справа: навч. посібник / Н. М. Внукова, П. М. Куліков, В. А. Череватенко. – Х.: ТОВ «Компанія СМТІ», 2005. – 480 с. – С. 10.

визначено відповідно до Закону «Про банки і банківську діяльність», де вказано, що в Україні «за спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими)»⁷⁸.

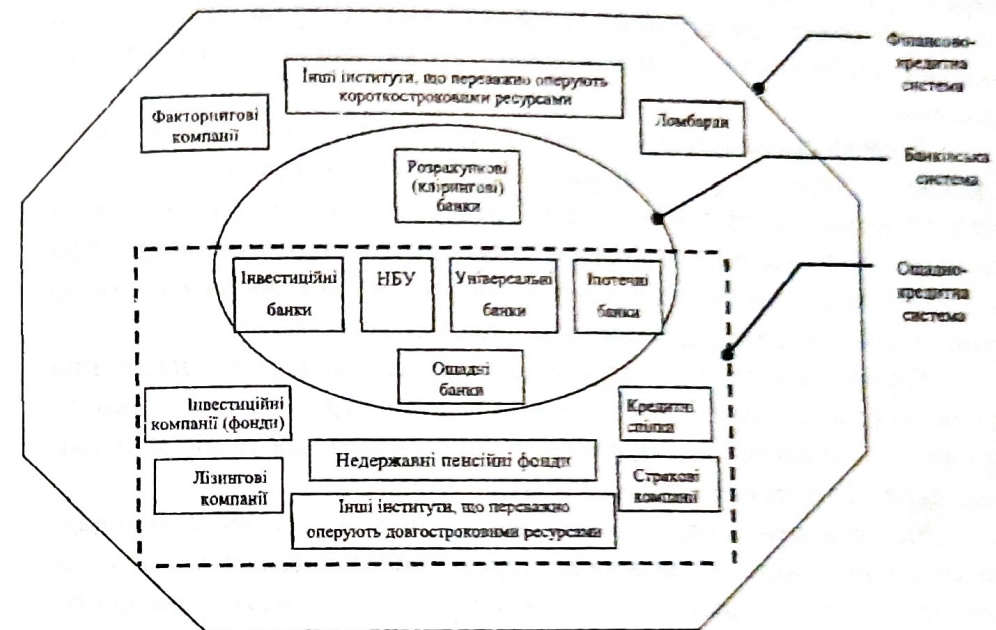

Рис. 1.3. Інституційна структура ощадно-кредитної системи

Основними інститутами ощадно-кредитної системи є ощадні банки, оскільки вони переважним чином оперують довгостроковими фінансовими ресурсами.

Іпотечні та інвестиційні банки можуть бути частково віднесені до ощадно-кредитної системи. Значення цих інститутів в аспекті функціонування досліджуваної системи залежатиме від інтенсивності використання ними довгострокових ресурсів фізичних осіб у процесі кредитування під заставу нерухомості та придбання цінних паперів відповідно.

Останнім видом комерційних банків за ознакою спеціалізації є розрахункові (клірингові) банки. Сутність діяльності цих банків

⁷⁸ Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 7 грудня 2000 року, із змінами, внесеними згідно із Законом № 1617-VI від 24.07.2009. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

полягає в забезпеченні міжбанківських розрахунків у межах певної фінансової (фінансово-промислової) групи. Як наслідок, переважна частина активів і пасивів такого банку мають короткостроковий характер і зберігаються у формі залишків на кореспондентських рахунках. З огляду на строковість фінансових ресурсів розрахункові (клірингові) банки недоцільно вважати суб'єктами ощадно-кредитної системи.

Модель становлення ощадно-кредитної системи в умовах фінансової нестабільності (рис. 1.4) має забезпечити переорієнтацію поглядів і дій економічних суб'єктів із короткострокових на довгострокові суспільні та бізнесові цілі. Усе це сприятиме суттєвому поліпшенню інноваційного клімату в державі, відновленню довіри населення до економічної політики держави та фінансових установ.

Є потреба виробити напрями залучення заощаджень населення до інститутів системи і перетворення їх на ресурси інвестиційної та інноваційно-інвестиційної діяльності. Ці напрями мають містити правові, економічні та соціально-політичні заходи.

Удосконалення ощадної системи, у межах становлення ощадно-кредитної системи, можливе через удосконалення економіко-правової бази, поліпшення депозитної політики інститутів системи, у тому числі через удосконалення відсоткової політики шляхом розширення лінійки депозитних внесків, розвиток специфічних банківських інструментів, зокрема позичково-заощаджувальних рахунків, що дозволять накопичувати кошти з більшою величиною максимально застрахованої суми; удосконалення діяльності Фонду гарантування вкладів, забезпечення прозорості діяльності інститутів системи, напрацювання механізмів заміщення зовнішніх ресурсів внутрішніми, наявність нагромаджувальних програм уряду тощо.

Потрібно розробити й ухвалити у Верховній Раді України спеціальний закон «Про ощадну справу», що дозволить забезпечити правову основу організації ощадної справи. Цим законом треба чітко визначити права, обов'язки як вкладника, так і фінансової установи, що залучила депозит, забезпечити створення дійової правової системи розгляду і задоволення через суд скарг вкладників та наявність механізмів протидії встановленню недобросовісними особами контролю над банками й іншими фінансовими установами.

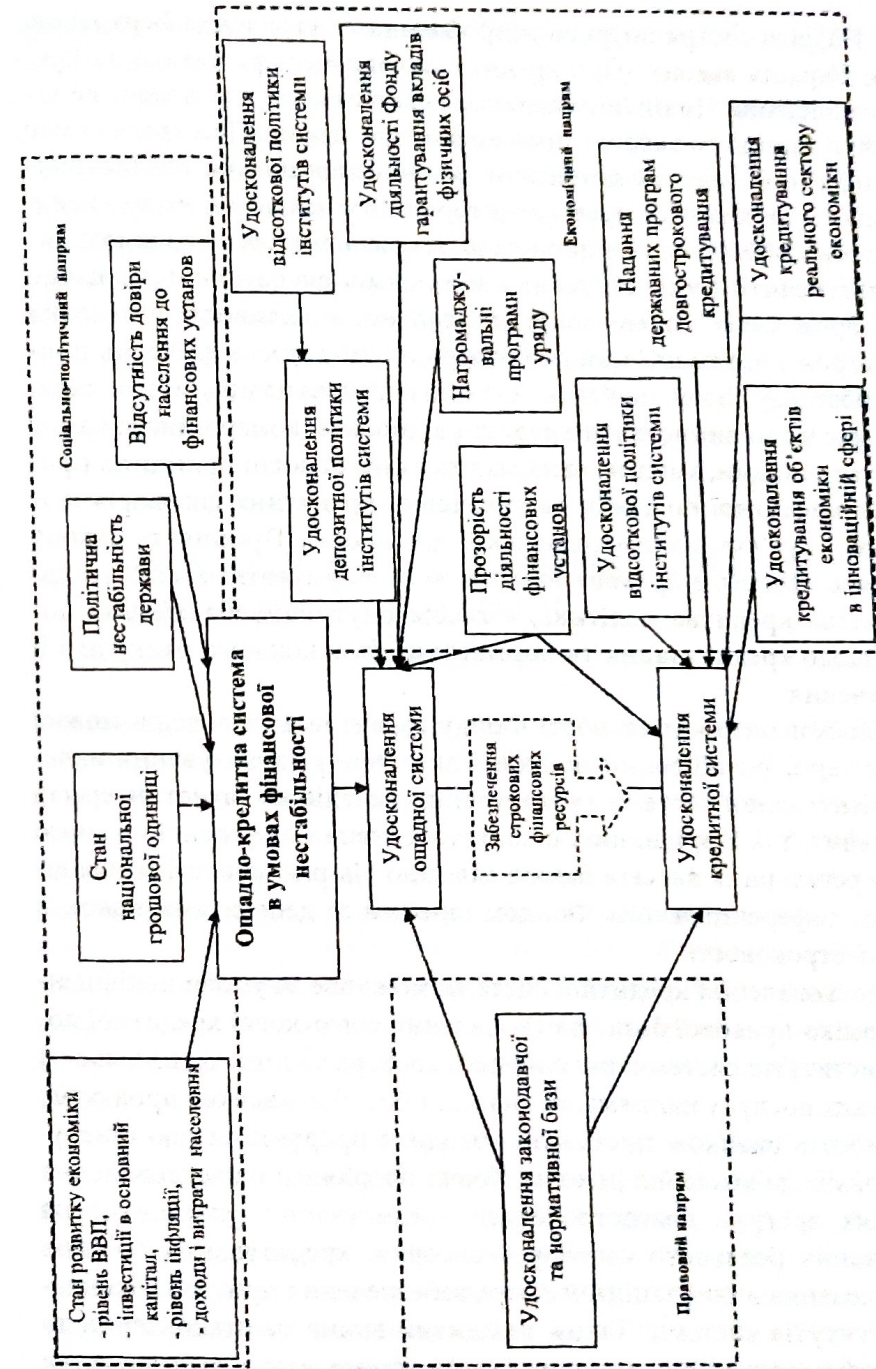

Рис. 1.4. Модель становлення ощадно-кредитної системи

Назріла гостра потреба розроблення та ухвалення Верховною Радою України закону «Про кредит». Законодавче регулювання кредитних операцій Цивільним кодексом свідчить, що цей Кодекс не забезпечує надійного захисту прав кредитора. Закон «Про кредит» має законодавчо визначити принципи та умови організації кредитування, гарантувати захист прав кредитора і позичальника; чітко визначити права, обов'язки та відповідальність як банку, так і позичальників; забезпечити функціонування механізмів оперативної реалізації кредитором своїх справ, зокрема реальної можливості стягнення кредитором і реалізації майна, створення умов для скорочення процедур розгляду справ, пов'язаних із стягненнями на предмет застави. Закон має чітко виписувати кредитні відносини комерційного банку з позичальниками, змістом яких мають стати основні принципи проведення кредитної політики та укладення кредитних договорів між банками і суб'єктами господарської діяльності. Прийняття закону дозволить створити правову базу, на якій формуватиметься загальнодержавна кредитна політика, а також внутрішньобанківська політика щодо кредитування та нормативна база кожного банку для її забезпечення.

Удосконалення діяльності Фонду гарантування вкладів можна досягти через розширення повноважень Фонду гарантування вкладів, зорієнтування системи гарантування вкладів на захист інтересів як фізичних, так і юридичних осіб, установа диференційованого розміру регулярних внесків банків залежно від ризиковості їхньої діяльності, диференціювання Фондом виплати за депозитами залежно від їхньої строкості.

Удосконалення кредитної системи можливе за умови поліпшення економіко-правової бази, удосконалення відсоткової кредитної політики інститутів системи, розширення спектра та підвищення якості банківських послуг у напрямі поєднання таких банківських продуктів, які приносять ризикові процентні доходи, з продуктами, що генерують безризикові комісійні доходи. Конче потрібним є вдосконалення державних програм довгострокового кредитування, удосконалення кредитування реального сектору економіки, кредитування об'єктів господарювання в інноваційній сфері, забезпечення прозорості діяльності інститутів системи. Також важливий вплив на становлення та подальший розвиток ощадно-кредитної системи мають забезпечення

сталого розвитку економіки, стабільність національної грошової одиниці, політична стабільність.

Позитивну динаміку та стабільність економічної діяльності банківських і небанківських установ можна забезпечити за допомогою правових, економічних та соціально-політичних заходів, системного, збалансованого підходу до кредитної і депозитної політики фінансових установ, що забезпечить підвищення довіри населення, насичення економіки країни національними фінансовими ресурсами, гарантування збереженості заощаджень та отримання сталого доходу за вкладеними коштами, переорієнтацію державної політики на довгострокове планування та спрямованість на передові, переважно інноваційні галузі виробництва.

1.5. ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ НА РИНКУ ДЕПОЗИТНИХ ПОСЛУГ

В умовах динамічного зовнішнього середовища економіки можливі негативні наслідки управлінських помилок незмірно збільшуються. У поєднанні з традиційно високим рівнем ризикованості банківського бізнесу це визначає особливу роль і фундаментальне значення формування стратегії банківської установи на ринку банківських послуг. Прийняття тактичних і оперативних управлінських рішень, які не базуються на системі стратегічних настанов і принципів, супроводжуються посиленням тенденцій непослідовності і стихійності розвитку банку, перетворюючи його на сукупність реактивних дій, спрямованих на ситуаційне пристосування і не пов'язаних у межах єдиної цілеспрямованої лінії поведінки.

Розроблення депозитної політики полягає у визначенні пріоритетних напрямів розвитку та вдосконалення банківської діяльності в процесі залучення й акумулювання ресурсів, розвитку депозитних операцій та підвищенні їх ефективності. Саме тому потребує особливої уваги питання методики формування стратегії банківської установи щодо її депозитної політики, у комплексі з кредитною політикою, що, у свою чергу, залежить від якості формування банком оптимальних